

Z ROZHODOVACÍ PRAXE SOUDŮ K PROBLEMATICE OSVOJENÍ

---

(1)

1. **Podstata institutu osvojení dítěte** spočívá v přijetí cizího dítěte za vlastní se všemi s tím spojenými právními důsledky. Osvojení a další formy tzv. náhradní rodinné výchovy by však měly být vnímány vždy jen jako náhradní řešení v případě krize přirozené rodiny, jehož cílem je co nejlepší zájem dítěte. Současný zákonodárce upřednostňuje osvojení dítěte manželi (resp. jedním z nich), a to proto, že je v primárním zájmu dětí, aby jim byla poskytnuta možnost žít v „úplné“ rodině ve standardním pojetí. Upřednostnění právě této formy vzájemného soužití považuje rovněž Ústavní soud za plně ústavně konformní, neboť odpovídá podstatě institutu manželství coby nejtěsnější formy soužití dvou osob různého pohlaví, k níž dochází na základě jejich svobodného rozhodnutí a s níž je spojena nejen řada práv, nýbrž také povinností. Tím se manželství zásadně odlišuje od jiných forem vzájemného soužití a proto také právě institut manželství dává a priori největší předpoklad pro naplnění účelu osvojení. Možnost osvojení „jinou“ osobou, tedy zjevně i osobou osaměle žijící, představuje výjimku z tohoto pravidla, kdy musí být dány jednoznačné záruky, že tato osoba je schopna dítěti nabídnout odpovídající podmínky pro jeho rozvoj a uspokojování potřeb.

2. **Ústavní soud vychází ze skutečnosti, že neexistuje základní právo na osvojení dítěte, a to na ústavní úrovni a ani na úrovni mezinárodních závazků České republiky.** Současně soud akceptuje značnou volnost, kterou má zákonodárce při úpravě vztahů mezi stejnopohlavními partnery. Není totiž dáno ani základní právo na uzavření registrovaného partnerství mezi osobami stejného pohlaví a je věcí politického rozhodnutí zákonodárce, zda vůbec a jakým způsobem tento vztah upraví. Zvláštní ochrana je totiž zaručena toliko rodičovství a rodině (čl. 32 odst. 1 Listiny).

3. Ústavní soud se nehodlá pokoušet o formulaci obecně platné a výstižné definice pojmu „rodina“. To je totiž primárně úkolem jiných spo-

lečenských disciplín (např. sociologie). Z hlediska práva je klíčové vytvořit takové prostředí, aby byla rodina dostatečně chráněna a aby byly zajištěny všechny podmínky pro to, aby dokázala plnit svoje základní funkce. Postačuje proto konstatovat, že pojem „rodina“ chápe Ústavní soud primárně nikoliv jako jakýsi umělý sociální konstrukt, nýbrž především jako konstrukt biologický, založený na pokrevním příbuzenství osob, které spolu žijí, případně jako vztah nepříbuzenský, který vztah biologický napodobuje (osvojení, pěstounství).

4. Ústavní soud nemůže přehlížet, že v současnosti dochází k zásadním změnám ve způsobu soužití osob, a že na rozdíl od tradičnějšího pojetí rodiny, předpokládajícího zpravidla společný život více generací, žije stále více osob samostatně, počet nesezdaných párů se přibližuje počtu párů sezdaných a rozvod manželství je vnímán jako něco téměř přirozeného. Před těmito jevy Ústavní soud nemůže „zavírat oči“ a je dalek toho, aby jakkoli určoval lidem, v jakém svazku spolu mají žít. Na straně druhé však Ústavní soud nespatřuje sebemenší rozumný důvod, pro který by i on sám měl k erozi tradičního pojetí rodiny a její funkce jakkoliv aktivně přispívat.

5. V daném případě zákonodárce v občanském zákoníku připustil **osvojení dítěte i jedincem, který nežije v manželském svazku**, a nestanovil ani žádné omezení v tom, zda se jedná o osobu heterosexuální či homosexuální orientace. Na straně druhé však § 13 odst. 2 zákona o registrovaném partnerství zakazuje, aby tento jedinec žil v registrovaném partnerství. Výsledkem je proto stav, kdy napadená zákonná úprava jednoznačně zvyšuje formální právní stav (tzn. registrované partnerství) nad stav faktický, a to bez jakéhokoliv racionálního opodstatnění.

6. Toto zákonné omezení neobstojí prizmatem lidské důstojnosti jako základní objektivní hodnoty lidství a ohniska ostatních základních práv. Pokud je totiž založeno na tom, že z určitého práva vylučuje určitou skupinu osob jen proto, že se rozhodly uzavřít registrované partnerství, činí z nich de facto jakési osoby „druhého řádu“ a dává jim bezdůvodně určité stigma, které evokuje představu o jejich méněcennosti. Tento důsledek přitom dovozuje nikoliv na základě toho, že by se snad dané osoby dopouštěly nějakého závadného, neetického či dokonce protiprávního jednání, nýbrž jen ze skutečnosti, že uzavřely registrované partnerství – tedy chovají se způsobem, který právo umožňuje a předpokládá, činí tak zcela transparentně a předvídatelně a přebírají na sebe i všechny povinnosti, z tohoto registrovaného partnerství plynoucí.

(Nález Ústavního soudu ze dne 14. 6. 2016, sp. zn. Pl. ÚS 7/15, uveřejněný pod 110/2016 ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu, ASPI ID JUD326608CZ)

(2)

Nebyl-li splněn základní **účel osvojení**, jímž je nahradit nezletilému dítěti chybějící rodinné prostředí, nemůže soud osvojení vyslovit. Tak je tomu zejména v případě, kdy osvojitel, který je druhým manželem matky dítěte, nesdílí s matkou dítěte společnou domácnost a dítě je vychováváno v rodinném prostředí své matky, resp. jejích rodičů.

(Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. 6. 1963, sp. zn. 3 Cz 38/63, uveřejněné pod 62/1963 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, ASPI ID JUD180799CZ)

(3)

Plénum Nejvyššího soudu projednalo a schválilo **rozbór a zhodnocení praxe soudů při rozhodování o osvojení** a zjišťuje, že:

- a) Úroveň soudního řízení a rozhodování – byť i vcelku uspokojivá – vyžaduje další zkvalitnění; při výkladu a používání ustanovení o podmínkách osvojení (zrušení osvojení) a ustanovení o řízení dochází totiž v soudní praxi k některým pochybením, případně nejednotnosti.
- b) Prospěch nezletilce a společnosti a osobní předpoklady osvojitele pro osvojení, jakožto základní podmínky osvojení, nejsou ve všech případech náležitě zjišťovány, a zejména vyjádřeny plně v důvodech rozhodnutí.
- c) Praxe soudů není jednotná při posuzování podmínky osvojení – přivolení zákonného zástupce k osvojení podle § 67 zák. o rod., zejména v případech, kdy rodič je nezletilý. Nedůsledně je též uplatňován požadavek přivolení osvojence k osvojení za podmínek v tomto ustanovení uvedených.
- d) Pro odpovědné posouzení, zda rodiče projevovali nebo neprojevovali o dítě opravdový zájem, který by jako rodiče projevovat měli (§ 68 odst. 1 písm. a) zák. o rod.) nezjišťují soudy mnohdy všechny potřebné skutečnosti.

- e) K výrazným pochybením dochází při zjišťování zdravotního stavu osvojence a osvojitelů (§ 70 zák. o rod., § 183 o. s. ř.); není též důsledně poskytováno účastníkům poučení o významu osvojení z hlediska zájmu společnosti i z hlediska zájmu osvojovaného dítěte, zejména pak o právních důsledcích osvojení a o tom, jaké povinnosti má osvojitel (§ 183 odst. 2 o. s. ř.).
- f) Nejednotnost se v praxi soudů projevuje a k pochybením dochází při posuzování účastenství nezletilého rodiče v řízení o osvojení a rodičů v řízení o zrušení osvojení, jakož i při posuzování podmínky místní příslušnosti soudů pro řízení o osvojení.
- g) Soudy nerozhodují důsledně o péči budoucích osvojitelů tam, kde pro to jsou zákonné podmínky (§ 69 zák. o rod.) a nejednotně postupují též při posuzování, zda i faktickou péčí byla splněna podmínka citovaného zákonného ustanovení.
- h) V řízení o osvojení není důsledně dbáno – v případech, kdy jsou pro to zákonné podmínky – zásady anonymity řízení.

Se zřetelem k uvedeným zjištěním a se zřetelem k úkolu zajišťovat jednotný výklad a jednotné používání zákonů při rozhodování soudů (§ 30 odst. 2 písm. a) zák. č. 36/1964 Sb. o organizaci soudů a volbách soudců) přijímá plénum Nejvyššího soudu po projednání rozboru a zhodnocení tuto směrnici:

Rozhodování soudů o osvojení představuje významnou – byť nikoliv početnou – složku rozhodovací činnosti soudů. Společenská důležitost institutu osvojení vyplývá z jeho základního účelu – zajistit nezletilým dětem řádné rodinné prostředí pro jejich další rozvoj v souladu se základními principy socialistické společnosti. Soudy proto musí ve své činnosti postupovat v součinnosti s ostatními orgány a organizacemi, přicházejícími s osvojováním nezletilých dětí do styku.

1. Základní podmínka, která musí být v každém konkrétním případě splněna, je podmínka prospěšnosti osvojení pro nezletilce a pro společnost (§ 64, odst. 1, § 65 odst. 2 zák. o rod.); současně musí být důsledně zjišťováno, zda osvojitel splňuje všechny předpoklady pro řádnou výchovu osvojence v rodinném prostředí (§ 64 odst. 1, odst. 2 zák. o rod.) a zda zaručuje jeho výchovu v souladu se zásadami morálky socialistické společnosti.

2. K osvojení je třeba zásadně přivolení zákonných zástupců dítěte (§ 67 zák. o rod.). Nesouhlas třeba jen jednoho ze zákonných zástupců brání vyslovení osvojení. Nezletilý rodič není – i když je účastníkem

řízení o osvojení – zákonným zástupcem dítěte a proto není třeba jeho přivolení k osvojení; soud však k stanovisku tohoto rodiče při celkovém posuzování věci přihlédně.

3. Při zkoumání, zda jsou dány podmínky pro osvojení dítěte bez souhlasu rodičů jako zákonných zástupců ve smyslu ustanovení § 68 odst. 1 písm. a) zák. o rod., je povinností soudu zevrubně a komplexně objasnit celkový postoj rodičů k dítěti, jejich chování k němu, intenzitu zájmu, s jakým sledují život dítěte, jež není v jejich péči, jakož i důvody, které vedly k tomu, že rodiče o dítě osobně nepečují. Za projev „opravdového zájmu rodičů o dítě“ lze považovat jen takové projevy, z nichž lze přesvědčivě dovodit, že rodiče se chtějí a mohou o dítě starat, a to i z hlediska celkového vývoje dítěte v budoucnosti, že tento jejich záměr je opravdový, a že k dítěti mají citový vztah.

4. Soudy jsou povinny (§ 70 zák. o rod.) ve všech případech osvojení (tedy i u přeměny osvojení na nezrušitelné podle § 77 zák. o rod.) zjišťovat na základě lékařského vyšetření – v odůvodněných případech i formou znaleckého posudku – zda se zdravotní stav osvojenice a osvojitelů nepřiči účelu osvojení a s výsledky svého zjištění seznámit osvojitele a zástupce osvojenice.

5. Důležitost důvodů pro zrušení osvojení ve smyslu § 73 odst. 1 zák. o rod. nutno vždy hodnotit z hlediska zájmu osvojenice a společnosti. Rozvod manželství osvojitelů, popřípadě osvojitele s rodičem osvojenice sám o sobě nemůže být důvodem zrušení osvojení. Účastníky řízení o zrušení osvojení jsou i rodiče osvojenice za předpokladu, že těmito účastníky byli i v řízení, v němž bylo osvojení vysloveno.

6. Předání dítěte do péče budoucích osvojitelů, jakož i jeho umístění do ochranné nebo ústavní výchovy, neznamená zpravidla změnu bydliště dítěte ve smyslu § 88 písm. c) o. s. ř.

7. Opatření podle § 69 zák. o rod. učiní soud jen u těch dětí, které jsou v ústavu z rozhodnutí soudu. Podmínka ustanovení § 69 odst. 1 zák. o rod. je splněna, jestliže dítě žilo fakticky v péči budoucích osvojitelů po potřebnou dobu tento stav nebyl vyvolán protiprávním jednáním a splnil účel zákonem o rodině sledovaný.

8. Věcné správné rozhodnutí o osvojení předpokládá pečlivé provedení takových důkazů, jež mohou přispět k spolehlivému objasnění všech skutečností pro rozhodnutí významných a to v součinnosti s orgány péče o děti, ústavy, školskými a zdravotnickými zařízeními apod. a s využitím jejich poznatků, které o nezletilcích mají.

9. V řízení o osvojení jsou soudy povinny v případech, kdy jsou pro to podmínky, dodržovat zásadu anonymity, zejména při vyžadování zpráv, při povolování nahlížení do spisů a tím, že řízení o osvojení bude vedeno v odděleném spise Nc.

(Usnesení pléna Nejvyššího soudu k rozboru a zhodnocení praxe soudů při rozhodování o osvojení ze dne 30. 9. 1967, sp. zn. Pls 5/67, uveřejněné pod R VII/1967 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek)

(4)

Právní následky předvídané v § 68 odst. 1 zákona o rodině (**osvojení dětí bez souhlasu rodičů**) mohou nastat jen tehdy, je-li v řízení podle § 68 odst. 3 zákona o rodině bez všech pochybností prokázáno naplnění podmínek § 68 odst. 1 písm. a) téhož zákona. Pokud naplnění těchto podmínek prokázáno není, došlo k porušení základního práva stěžovatelů na spravedlivý proces ve smyslu čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

Zároveň došlo k porušení čl. 8 odst. 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, protože soud zasáhl do práva stěžovatelů na respektování rodinného života v rozporu s ustanovením § 68 odst. 1 písm. a) zákona o rodině.

(Nález Ústavního soudu ze dne 28. 1. 2004, sp. zn. I. ÚS 669/02, uveřejněný pod 11/2004 ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu, ECLI: CZ:US:2004:1.US.669.02)

(5)

Řízení podle § 180a o. s. ř. ve spojení s § 68 zákona o rodině je vážným zásahem do rodičovských práv a jeho předmětem je omezení rodičovské zodpovědnosti jako předstupeň k jejímu zbavení (osvojení dítěte). K totožnému závěru je třeba dospět i za použití teleologické výkladové metody, neboť účelem osvojení je nahradit nezletilému dítěti chybějící stabilní rodinné prostředí v případě, že pokrevní rodiče je nejsou schopni, resp. ochotni zajistit; mezi osvojencem a osvojitelem vzniká takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi. Byť je dle systematiky o. s. ř. zařazeno toto řízení samostatně, je nepochybně, že jeho předmě-

tem a důsledky je třeba je považovat za zvláštní druh řízení o přiznání, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti podle § 176 o. s. ř.

Připustil-li by Ústavní soud výklad přijatý obecnými soudy, tedy že v případě řízení podle § 180a o. s. ř. dochází k prolomení zásady, že pro rozsudek je rozhodující stav v době jeho vyhlášení, byla by neproporcionálně prodlužována doba pro podání návrhu podle § 180b o. s. ř., která již tak je oproti době podle § 180a o. s. ř. dvojnásobná. Výše uvedenému svědčí i skutečnost, že vzhledem ke komplikovanosti mezilidských vztahů a v úvahu přicházejících krizových situací není možno paušálně stanovit „lhůtu“ rodiči k zahájení řádného výkonu jeho rodičovských práv, neboť ta má charakter spíše podpurný, nýbrž je třeba pečlivě a citlivě hodnotit jeho chování a případné důvody neprojevení zájmu, zvažovat různá v úvahu přicházející opatření, přičemž adopce (zbavení rodičovské zodpovědnosti) je prostředkem nejkrajnějším.

Ústavní soud vyjadřuje politování, že v podmínkách moderního demokratického právního státu 21. století, uznávajícího principy sociální solidarity a dbajícího zvýšené ochrany rodičovství a rodiny, vyplývající nejen ze základních právních norem České republiky, mezinárodních závazků, ale především z obecně sdíleného hodnotového rámce společnosti, může být hmotný nedostatek příčinou tak drakonického odloučení rodiče od dítěte, když právě hmotná nouze je, v porovnání s ostatními důvody, ze strany státu problém efektivně řešitelný. Každý člověk, ať nezaviněně či dílem svým přičiněním, se ve svém životě může dostat do situace, kterou není s to sám vyřešit a která mu dočasně zabraňuje řádně pečovat o své dítě. Vedle rodiny a institucí občanské společnosti je to pak především stát, který má v takových případech klíčovou roli a má a musí činit aktivně kroky k znovuobnovení svazku mezi biologickým rodičem a jeho dítětem.

(Nález Ústavního soudu ze dne 13. 4. 2010, sp. zn. II. ÚS 485/10, uveřejněný pod 82/2010 ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu, EC-LI:CZ:US:2010:2.US.485.10.3)

(6)

Vyslovení osvojení brání blízký příbuzenský vztah mezi osvojitelem a osvojencem. Má-li být osvojením založen takový vztah mezi osvojitelem a osvojencem, jaký je mezi rodiči a dětmi, nemohou být

uvedené osoby v takovém příbuzenském poměru, který by byl v rozporu se vztahem založeným osvojením. Nebylo by ani k prospěchu dítěte, kdyby v důsledku osvojení mělo dojít k záměně již existujících příbuzenských vztahů, jak je tomu především v případě, kdyby se prarodiče dítěte stali jeho rodiči.

(Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. 6. 2008, sp. zn. 30 Cdo 1591/2008, ASPI ID JUD133077CZ)

(7)

1. Souhlas zákonného zástupce osvojovaného dítěte s osvojením musí vyhovovat všem náležitostem, které občanský zákoník klade na právní úkony. Souhlas musí být dán před soudem osobně, výslovně a určitě. Musí být učiněn se zřetelem k určité osobě osvojitele, musí se týkat konkrétního stupně osvojení a zákonný zástupce osvojovaného dítěte musí být poučen o právních následcích osvojení. 2. Souhlas s osvojením může zákonný zástupce dítěte odvolat, a to až do doby, než rozsudek o osvojení dítěte nabude právní moci. Soud rozhodující o návrhu na osvojení je povinen k takové skutečnosti bez dalšího přihlídnout (tj. aniž by byl důvod zabývat se důvodem odvolání tohoto dřívějšího souhlasu).
(Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. 11. 2005, sp. zn. 30 Cdo 415/2005, ASPI ID JUD34164CZ)

(8)

Dali-li rodiče své **přivolení k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům** (§ 66 odst. 3 c) zák. o právu rod.), není již třeba v řízení o osvojení přivolení rodičů k osvojení dítěte jinými osobami (§ 66 odst. 3 zák. o právu rod.); ani rodiče nejsou účastníky řízení o osvojení (§ 265 odst. 2 o. s. ř.) a soud neměl zjišťovat jejich stanovisko k osvojení dítěte.

(Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 19. 4. 1963, sp. zn. 3 Cz 13/63, uveřejněné pod 54/1963 Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek, ASPI ID JUD180791CZ)